

Üks reis, kaks reisikirja: Vilde Kagu- Euroopas

Kairi Toomet

Alljärgnevalt vaatlen Eduard Vilde 1903. aastal tehtud reisi Kagu-Euroopasse. Tähelepanu all on reisikirja põhjal avalduv reisi teekond ja reisimise praktiline pool . Allikmaterjalina kasutan Vilde reisikirja „Mööda maad ja merd“¹ ning vähe tuntud reisisatiiri „Läbi tahma ja tolmu“². Viimane oli esimese tõsisema reisikirja humoorikasse kõverpeegliselt asetatud variant. Mõlemad reisikirjad jäid Vildel pooleli ja kumbagi pole peale Teatajas omal ajal ilmumist originaalkujul hiljem avaldatud.

Eellugu

Alates 1901. aastast töötas Vilde Tallinnas uue radikaalse, peamiselt majandus- ja poliitikauudistele rõhkupaneva ajalehe Teataja toimetuses. Toimetajaskonda kuulusid näiteks veel J.V. Veski, H. Pöögelmann, E. Virgo (oli Pariisi korrespondent), kontoripreilina töötas nooruke M. Under. Vilde põhitöö kuus korda nädalas ilmuvast Teatajast oli välispoliitika rubriigi „poliitika päeva- ringvaade“ koostamine ja toimetamine. Oma töös kasutas ta telegramme ning peaaugjalikult vene- ja saksakeelseid ajalehti (Die Zeit, Berliner Tageblatt, nende kaudu ka mitmeid prantsuse ajalehti nagu nt. Le Matin ja Le Gaulois jt.).³ 19. saj. lõpus ja 20. saj. alguses oligi siinse ajakirjaniku peamine töö sõnumite tõlkimine teistest lehtedest. See oli lihtsam kui ise uudiseid produtseerida.⁴ Ent Vilde tööülesanded välisuudistega ei piirdunud. Tema õlul oli pea ainuisikuliselt ka kaks korda kuus ilmuva Teataja Naljalisat kirjutamine ja lehe ilukirjandusliku joonealuse täitmine. Kogu selle intensiivse päevase kontoritöö kõrvalt suutis ta just neil aastatel õtundide arvelt kirjutada romaanid „Mahtra sõda“⁵ ning „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“⁶. Teatavasti eeldas see

---

¹ Ed. Vilde, Mööda maad ja merd. - Teataja 1903, nr 72 – 1904, nr 122.

² Ed. Vilde, Läbi tahma ja tolmu. - Teataja Naljalisat 1903.

³ Teataja 1903, nr 28, nr 32.

⁴ Epp Lauk, Peatükke Eesti ajakirjanduse ajalooast 1900-1940. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000, lk 69.

⁵ Ed. Vilde, Mahtra sõda, Teataja 1902, nr 35- 125.

⁶ Ed. Vilde, Kui Anija mehed Tallinnas käisid, Teataja 1903, nr 1-58.

põhjalikku arhiivdokumentides ja vanades seadustes tuhnimist, mistõttu tuleb tõdeda Vilde tohutut töövõimet.

Teataja ja Postimehe vahel toimus 1902-1903. aastatel äge nn. majandusmeeste ja aatemeeste vaheline ajakirjanduslik sõnasõda. Vilde lõi selles agaralt kaasa. Teataja oli radikaalne ja soovitas aktiivset kaasaminemist revolutsioonimeelsusega, Postimees oli seadusliku tegutsemise poolt, taunis vägivalda ja rahva lõhestamist klassivaenu õhutamisega. Vilde karikeeris vastasseisu ka Teataja Naljalisas, ta lõi eri poliitilisi ja maailmavaatelisi suundi kehastavad satiirilised tüübid. Hea söögiisuga aatemes ja ajakirjanik **Siirupi Siim** (positiivne tegelaskuju); ateist, pastorite vastane majandusmees ajakirjanik **Sapi Saul** (negatiivne tegelaskuju). Nende sõbraks oli erapooletu joonistaja **Joone Jaan** (neutraalne tegelaskuju)⁷. Vilde just need ühiskondlike orientatsioone personifitseerivad tegelaskujud hiljem Kagu-Euroopa reisile saadabki.

1903. esimese poolaasta Teataja välispoliitika rubriiki jälgides nähtub, et omaaegne lehelugeja sai üpris laia pildi Euroopas ja ka mujal maailmas toimuvatest poliitilistest ja ühiskondlikest teemadest. Vilde tegi oma tööd innukalt, sest tal oli ka isiklikult suur välispoliitika huvi ja teda võib pidada tolleaja üheks pädevamaks välispoliitilistel ajakirjanikuks üldse. Eriliselt põnev ja erutav oli 1903. aasta alguses Balkanil toimuv. Vilde annab lugejale pea igas numbris värskematest sündmustest ülevaate ja kibeleb ise sündmuste keerisesse. Türgi Osmanite Impeeriumist oli 20. saj. alguseks alles vaid riismed, impeeriumi provintsis Makedoonias olid sõltumatuse eest võitlejad agressiivselt mässama hakanud, Serbias kääris sisepoliitiline ja majanduslik olukord, kus nii rahvas kui sõjavägi oma valitsejate vastu üles oli tõusnud, ka Albaanlased ähvardasid Türgit iseseisvusemässuga ja Bulgaariast kostus ärevaid noote. Märtsi keskel lasevad Makedoonia mässulised õhku Konstantinoopoli lähistel raudteesilla, millest napilt Pariisi- Konstantinoopoli reisirong pääses. Türgi valmistus kõikki mässukatseid maha suruma ja kogu Balkan oli nn Euroopa püssirohutünni staatuses. Vilde soovis väga ise kriisikoldesse sõita ja nõ. otse rindelt uudiseid saata. Teataja leidis oma kõige kuulsamale toimetajale selleks sõiduks ka finantsid. Eeldus oli muidugi, et Vilde ka lehte reisikirja hakkab kirjutama.

29. märtsi 1903 seisab Teatajas lugejatele kuulutus: „*Ühtlasi teatame, et Vilde oma teekonna Balkani poolsaarele, Itaaliasse jne. ette võtab ja et tema reisikirjeldused aprillikuus ilmuma*

---

⁷ A. Palm, E. Vilde senitundmatu reisisatiir. - Keel ja Kirjandus 1965, nr.10, lk. 595.

hakkavad. Meie kaastööline sõidab muu seas ka Makedoonia mässulistest paikadest läbi ning saab Teataja lugejale jutustada, mis ta sealsest liikumisest näeb ja kuuleb“⁸

Kolmekümne kaheksa aastane Vilde oli juba üpris vilunud reisija. Kõigest paari aasta eest oli ta Eesti Postimehe korrespondendina pikemal sõidul Kesk-Euroopas ja 1890ndate alguses elas mitu aastat ka Berliinis. Sõidu- ja suurlinnakogemust oli, et nüüdne reis pidi viima hoopis kaugemale. Oma kahte reiskotti pakis ta välispassi, ajakirjanikukaardi ja hädavajaliku pesuriideasjad. Tallinnas vahetas ta ka vene rublad suuremalt osalt Prantsuse kullaks, sest seda sai igas maailmanurgas kohalikuks rahaks ümber vahetada. Vildel tuli selle reisi peal kokku 10 korda raha vahetada. „Iga riigikesel oma „kullid““, ütles ta selle peale⁹.

Teekond algas märtsi lõpus Balti jaamast, esimene peatus oli Riias. Vaesemate ja lihtsate inimestega kontakti loomise eesmärgil ostis kirjanik sealt Berliini edasisõiduks rongipileti 4. klassi. Nagu ikka tuli tollipunktides oma kompsudega maha kobida ja need revideerimiseks avada. Teel sai ta kätte ka ettetellitud ringreisipileti, mida ta ka kahe aasta eest Kesk-Euroopa reisil kasutas. Suhelda Vilde rongis saab, ent 22 tundi ülerahvastatud palavas ja õhuta „kongis“ oli hirmus kogemus, mille põhjal Vilde lubas enam mitte iial 4. klassis reisida.. „ Berliini jõudes olin nii umbes lestakala sarnane. Võõrastemajas langesin ägades süngi ja magasin 16 tundi järgemööda“¹⁰. Kodusesse Berliini jäi Vilde sel korral vaid paariks päevaks. Selle aja jooksul käis ta keldriteatris vaatamas M. Gorki näidendit „Öömaja“ ning osales kuulajana ka sotsiaaldemokraatide erakorralisel avalikul kõnekoosolekul. Lisaks reisikirjale saadab Vilde aeg-ajalt Teataja välispoliitikaarubriiki ülevaateid nähtust-kuuldust. Ajakirjanikuna huvitas teda Berliinis ja hiljem ka Viinis üpris aktiivne juutidevastane poliitiline liikumine. Ta oleks soovinud osaleda mõnel selleteemalisel avalikul koosolekul, ent paraku midagi sobivat sel ajal ei toimunud.

Berliinist suundub Vilde Praha kaudu Viini. Mõlemas linnas peatub ta paar päeva. Praha ja Viin olid talle kui Venemaa kodanikule väga kallid riigid, iseäranis röögatud olid majutushinnad.

Võib oletada, et Vildel oli algselt peatoimetajaga kokkulepe vahetute reisimuljete saatmiseks Teatajale. Kui see nii oli, siis pidi ta üsna pea tõdema, et ajaliselt tal ei ole võimalik

---

⁸ Teataja 1903, nr 72, lk 1

⁹ Teataja 1903, nr 261, lk 2

¹⁰ Teataja 1903, nr 78, lk 1

põhjalikke reisikirju kirjutada. Nii piirduski Vilde jooksvate teadetega eri linnadest ja sekeldustest ning lubas hiljem reisilt naastes pikemad ülevaated kirja panna. Nii saabki alles pool aastat hiljem lugeda Vilde ülipõhjalikke (liigagi!) muljeid Prahast ja ka Viinist. Viinis nähtud kentsakat teeninduskultuuri ja vohavat antisemitismi karikeerib Vilde hiljem ka oma reisisatiiris. Juutide kohta avaldas ta oma arvamust ka reisikirjas. „ See laia maailma laiali paisatud isamaata rahvas on pidanud alalõpmata elama rusuvate eriseaduste all, taludes kõigi rahvuste viha, vaenu ja põlgust. Ja meie nõuame talt veel head iseloomu. Kes ei teaks, kuidas mõjub lapsesse halb kasvatus vitsa ja kurja sõnaga. Me oleme juuti halvasti kasvanud ja paneme siis pahaks, et ta hea laps ei ole. Kust ta selle headuse võtab, kui talle seda pole jagatud. Kas see pole ülekohtus?“¹¹

Veel enne edasisõitu Budapesti käib Vilde Viini Türgi peakonsuli juures, et Türki reisimiseks 2,5 rubla eest viisa saada. Ta taotleb ka Makedooniasse pääsemiseks luba, ent seda ta kahjuks ei saa. Kuna välisriikide kodanike julgeoleku eest mässulises Makedoonias ei võtnud Türgi vastutust, ei saanud konsulaadid piirkonda sisenemiseks lubasid väljastada. Vildele oli see väga suur pettumus.

Ka **Budapestis**, kuhu Vilde 16. aprillil jõudis, olid poliitilised olud ärevad. Ähvardavalt oli pead tõstmas radikaalne rahvuslus, poliitiline elu oli halvatud, seaduste vastuvõtmine katkenud. Esimese asjana käis Vilde Budapestis riigipäeva kõnesid kuulamas, millest ka poliitika ringvaate rubriigis Teataja lugejatele pajatab. Linnana Budapest Vildele väga sobis. See oli tolleaegses Euroopas väga edumeelne ja moderne linn, kus ka palju hästi taastatud vana arhitektuuri. Budapestis puutus Vilde kokku ka enneolematu ungarlaste külalislahkusega. võõras inimene tänavalt võis su viia oma koju, lubas sul seal nii kaua kui vaja elada, pakkus süüa-juua ja kõike vaid soovist olla külalislahke. Vilde, tüüpilise eestlasena, suhtus taolisse ülevoolavasse sõprusesse väga ettevaatlikult ja vaoshoitult.¹² Esimese asjana viis taoline suhtlemisstiil mõtted kelmide ja varase juurde. Reisikirjast muide paistab mitmest kohast välja Vilde alaline hirm langeda kelmide ohvriks või kaotada rahakott. Võõrana teda hindade ja jootrahaga pidevalt ka „tõmmati“, ent oma varanatukesest ta tegelikult kordagi ilma ei jäänud. Küll aga laseb ta hilisemas reisisatiiris oma tegelasi

---

¹¹ E. Vilde, Reisikirjeldused. - Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1956, lk 159.

¹² Teataja 1903, nr 226, lk 2.

kelmide ja varaste ohvriks langeda. Just Budapesti kirjelduste juures teatab Vilde, et ta ennast välismaal tihti soomlasena esitleb, kuna seda maad rohkem Euroopas tuntakse¹³.

Budapestist kulges teekond edasi laevaga **Belgradi** suunas. Serbiasse jõudes tajus Vilde võõra, mitte euroopaliku kultuuriruumi algust. Ta ei olnud nii kaugel varem käinud. Vilde hakkas lähenema reaalses sündmustele, millest Tallinnas toimetajatoolil istudes pidevalt kirjutas. Võõrale, iseäranis ajakirjanikule, oli liikumine Serbias ja Bulgaaria üpris ohtlik. Kõikjal toimus mitmekordne pagasi- ja passikontroll. „Ma poleks mitte arvanud, et mul nii politsei-vastane nägu on või et Sind, armas „Teataja“, Balkani poolsaarel nii kardetavaks leheks peatakse. Sest kas teate ka, kallid kodumaa kaimud, et ma tervel teekonnal Serbias, Bulgaarias ja Euroopa- Türgimaa kõigi kolme riigi avaliku ja salapolitsei teravama valvamise all seisin!“¹⁴ Vildet hoiti mitmel korral kaua kinni, küsitleti põhjalikult reisi eesmärkide ja sihtkohtade kohta. Ühes järjekordses Serbia raudteel olevas kontrollpunktis toimuva kohta kirjutab Vilde oma reisikirjas: „Minu kohvritest leiti hirmsaid asju: neli Teataja numbrit, mille peale ametnikud tegid näo nagu näeksid nad Serbia kuningatrooni kõikuvat. Kirglik lugemine ja uurimine algas. Mul tükkis naer vägisi peale, teades, et mõni tark punnik ennemini pühapäeva tunneb, kui Serbia tolliametnik eesti keelest jagu saab. Eks hakatigi pärima, et mis keel see olla.“¹⁵ Tagant järgi humoorikas seik lõpeb sellega, et Vilde sealsetele ametnikele vene keele abil selgeks üritab teha, et lehes midagi tsensuurivastast olla ei saagi, kuna see juba Vene tsensuuri alt läbi käinud. Belgrad linnana Vildele üldse ei sümpatiseerinud. See oli lausa kole ja õudne. Riik kubises röövsoldatitest, inimelu ei maksnud mitte midagi, rahvas oli oma valitsejate vastu mässama hakanud. Vilde näeb sealse kuningalossi juures jalutades ka vihatud kuningat Aleksandrit koos abikaasa Draagaga. Hiljem, tagasiteel olles, loeb ta ajalehest, et 11. juunil, mis oli vaid mõned nädalat peale tema seal viibimist, tapsidki mässulised kuninga koos kaasaga. Huvitav oli aga Vilde tõdemus, et vaatamata räpasusele, vaesusele ja ilmetusele oli Belgradi tänavad elektrivalgusega kaetud, kui nt. samal ajal Peterburis, kus elas üle miljoni inimese, seda veel ei olnud.¹⁶ Vilde koges just Belgradi tänavatel ka enneolematult avalikku ja lokaavat prostitutsiooni. Tema sisemine kaastunne kuulus noile noortele tüdrukutele, kes kõiksugustes kahtlastes urgastes töötama

---

¹³ samas

¹⁴ Teataja 1903 nr 102, lk 1.

¹⁵ samas

¹⁶ Teataja 1903, nr 261, lk. 1.

pidid. Kaastunnet naiste raske elu vastu avaldas ta reisikirjas mitmel muulgi korral. Nt. Ungarist Belgradi suunduva laeva tankimispeatuses laadisid just naised- noortest tüdrukutest vanade memmedeni välja, kivisütt laeva. See oli raske füüsiline töö, mille kohta Vilde nukralt tõdes, et vähemasti tema kodumaal nii rasket füüsilist tööd teevad mehed.¹⁷ Bulgaariast, Sofiast, läbi sõites tajus Vilde selget jälitamist, tema nagu kõik temataolised olid automaatselt salapolitsei pilgu all. Midagi halba Vilde kohta salapolitsei ei teadnud, ent nagu ta ise ütles, nad ei teadnud ka midagi head! Linnana Sofia Vildele meeldis enam kui Belgrad. Siin koges ta esmakordselt tõelist lambaliha kultust. Oma märkmikusse täheldas ta nähtu kohta lause: „Terve linn tapetud lambaid täis“. Lihatooteid müüdi seal kõikjal, need olid odavad ja ülimaltsvad. Vilde ostis vorsti endale Konstantinoopoli poole teele asudes kaasagi.

Türgi raudtee oli ilmselt enim turvatud koht terves piirkonnas, kardeti maskeerunud Bulgaaria ja Makedoonia mässumeste saabumist riiki. Vaid mõne nädala eest olid Makedoonia maradöörid õhku lasknud Türgi piiripunktis raudteesilda. Vilde kajastas seda terroriakti ka läbi mitme Teataja numbri. Nüüd ise Türgi raudteel sõites õnnestus tal ka oma silmaga seda purunenud raudteesilda kaeda. Iga väikese maa tagant peatati Konstantinoopoli suunas liikuv rong, teostati pagasi- ja passikontrolli. Vilde muigas, et Türgi pealinna sõit võrdus justkui vangide eskordiga. Iga vangi jaoks oli lausa oma saatja.¹⁸ Põhjust värisemiseks tal oli, sest Vildel oli kohvrissi peidetud sõbralt laenuks saadud revolver. Iseäranis Türki sisenemisel oli relvade sissevedu rangelt keelatud. Seadusest kõrvale astunuile rakendati karme karistusi. 23. aprilli Teatajas konstateerib kirjanik: „Õnneks ei sündinud parajal pilgul äraandlikku ilmkärakat- muidu oleksin nüüd mõnes haigemajas või Türgi vangikongis mässumehe kahtluse all.“¹⁹ Piiripunktis pääseb ta selleks otstarbeks päheõpitud prantsusekeelsete lausetega suhteliselt kergelt kontrollist läbi. Revolvrit ei avastatud, ent turvakaalutlustel konfiskeeriti taas Teataja numbrid. Rongis olev seltskond, kellega koos Vilde Konstantinoopoli poole loksus, oli idamaiselt värvikas. Eriti karmi hinnangu andis Vilde oma reisikirjas idamaisele meeste kõrilaulule, mida rongis vahetpidamata lauldi. „Oh armas lugeja, see oli kontsert, et jookse otseteed põrgusse. Teised vähemasti pidasivad minu ihu- ja

---

¹⁷

¹⁸ Teataja 1903, 28. aprill

¹⁹ Teataja 1903, nr 102.

vaimutervise tulul vaheaegasid, aga noor egiptlane, see sarviku vennapoeg, määgis ja ulgus tundide kaupa.²⁰

28. aprillil jõudis Vilde oodatud Konstantinoopolisse. Järgnevad kaheksa ülihuvitavat päeva on täis sealse kultuuri ja linna tundmaõppimist. Vilde annab reisikirjas läänest pärit inimesena hinnangu Türgi traditsioonilisele saunale, söögile-joogile, idamaiselt kirevale tänavaelule ning sealsele usule. Ta proovib ja huvitub kõigest algupärasest ja on linnast lummatud.

Makedooniasse sisenemise viimse lootuse peab ta aga nüüd lõplikult maha matma. Ta proovis veel õnne sealse vene saatkonna kaudu luba saada, ent vastus oli eitav. Tema pärimise peale, et kuidas Euroopa suurte ajalehtede korrespondendid mässavas piirkonnas saavad olla ja teateid edastada, vastas konsul, et esiteks on lääne ajakirjanike jutus palju luulet, sest // „Iga eesliajaja või kitsekarjuse kuulujutt telegrafeeritavat värskelt Viini, Pariisi, Londonisse või Brüsselisse“//, ja teiseks omavad nad suurt kohalike võrgustikku, kes uudiseid neile kätte toovad.²¹

Vilde lahkus Kreeka ja Itaalia suunas Türgist 14. mail. Itaalia pakkus Vildele mitmeid suuri elamusi. Ta kohtus Naapolis eestlase J. Jaansoniga, kellega ühes ringi rändasid. Ööbimine ja vein olid seal nii odavad, et Vilde kirjutas reisikirjas: „Ma olin rahul“²². Õhin vanale kultuuririkkale maale jõudes oli suur ja rõõm taas Euroopasse jõudmise üle ka joovastav. //Ma nägin mõne aja tagant jälle korda ja puhtust. Ma ei komistanud koerte, kontide, pahnahunnikute peale, ma ei hinganud mitte tolmupilveid. Mind ümbritses kultura“, kirjutas Vilde²³.

Koju jõudis kirjanik 1903. aasta juuli alguses. Naastes alustas ta põhjalike reisil nähtu ja kogetu ülevaadete kirjutamist. Kahjuks selle avaldamine venib ja venib ja 1904. aastal Rooma juures ka katkeb. See oli pea aasta füüsilisest reisisist hiljem. Sellise distantsi tagant oli üpris keeruline hoida oma mälestused värsked ja Vilde ise suundus tööle ajaleht „Uudised“ toimetusse. Reisikiri jäigi pooleli.

Reisisatiir „Läbi tahma ja tomu“

---

²⁰ Teataja 1903, nr 272.

²¹ Teataja

²² Teataja 1904, nr 94.

²³ Samas

Kui Vilde 1903. aasta juuli alguses oma pikalt teekonnalt naases, hakkas üsna pea paralleelselt reisikirjaga „Mööda maad ja merd“ ilmuma Teataja Naljaosas reisisatiir „Läbi tahma ja tolmu“. Pole kahtluski, et selle vaimuka satiiri autor oli kirjanik ise. Tegelased, kelle Vilde sama marsruuti, mida isegi läbis, rändama paneb, olid eelpool mainitud tuntud ajakirjanikud Siirupi Siim, Sapi Saul ja Joone Jaan. Läbi nende kolme karikeeriva tegelase naeruvääristab Vilde mitmeid välispoliitilisi nähtusi, protsesse. Läbi peene maskeeritud satiiri vihjab ta sageli ka siinsetele oludele. Tolleaegsetes oludes oli välispoliitiliste küsimuste käsitlemine üsna avarates piirides lubatud, Teataja Naljalisale ei kehtinud erinevalt lehe põhiosast, tsensuur. Vilde ongi esimene välispoliitilise satiiri viljeleja, see annab veelkord tõestust teema sügavuti tundmise ja laia silmaringi kohta.

Vilde geniaalsus avaldub ka selles, et lisaks välismaal nähtule naerab ta ka iseenda üle. Oma füüsilisel teekonnal kogetud sisemised foobiad, täitumata jäänud soovid jms. kirjutab ta fantaasiaküllaselt oma kujuteldavate reisitegelaste ellu. Eriline on reisisatiir „Läbi tahma ja tolmu“ ka seepärast, et seal esmakordselt illustreeriti lugu algupäraste **karikatuuridega**. Nende autori Joone Jaan nime taga peitus Toomas Gutman, keda peetaksegi pilkepiltide esiisaks.²⁴

Reisisatiiri süžee lühidalt on see, kuidas tegelikult koos tuntud Eesti kirjaniku Eduard Vildega läksid Kagu-Euroopa reisile kaasa ka väga tuntud eesti ajakirjanikud Siirupi Siim ja Sapi Saul ning erapooletu joonistaja Joone Jaan. Tema tegelased satuvad kõikvõimalikesse sekeldustesse, mis ehk elava fantaasiaga Vildel endal tihtipeale eri olukordades peast läbi käisid. Nt. langevad tegelased Budapestis kelmide ohvriks, Viinis hakkavad nad juutidevastasteks, Belgradis satuvad nad troonivõitluse ja balkanliku korralageduse keerisesse ning nad saadetakse maalt välja. Bulgaarias koheldakse neid vene salakuulajatena ja neile antakse valida, kas saada maha lastud või minna osa võtma Makedoonia mässust. Teel mässupiirkonda lastakse nende rong õhku. Mitmete muude imetabaste sekelduste rivis saavad nad ohtra altkäemaksu abil ka Türgi sultani haaremit külastada ja Türgi Põllumeeste Seltsi koosolekust osa võtta.²⁵ Just see viimane ak autorile saatuslikuks sai. Reisisatiiri 9. osas, kus tegelased sattusid Türgi Põllumeeste Seltsi koosolekule, oli liiga silmanähtav maskeering naeruvääristamiseks Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi juhtkonnas valitsevaid väärnähtusi ja korrupsiooni. Nendes oludes oli see Vilde poolt äärmiselt terav ja julge kriitika, mille nooled

---

²⁴ A. Palm, E. Vilde senitundmata reisisatiir. 1965, lk 593.

²⁵ A. Palm, E. Vilde senitundmata reisisatiir. 1965, lk 594.

tabasid tugevalt ka riigivõimu, kui kuritegude soosijat. Igatahes oli see üle piiri minemine, mis tõi kaasa tsensor Truumanni karmi käsu kogu pilkelehe tegevus lõpetada. Täpselt nagu jäi pooleli Vilde tõsine reisikirjeldus „Mööda maad ja merd“, jäi pooleli ka reisisatiir „Läbi tahma ja tolmu“.

Vilde suhtus elu lõpus oma reisikirjadesse ja välismaa korrespondentsi äärmiselt kriitiliselt. Tema enda sõnusti jäigi suurem osa reisivesteid ja korrespondentsi Kogutud Teostest (ehk autori enda valikul koostatud paremikus) välja, sest see olevat kerge päevakajaline materjal, millele Vilde ise lugejahuvi ei ennusta. Kogutud Teoste jaoks sai originaal reisikirjast „Mööda maad ja merd“ kärbitud ja muudetud variant pealkirjaga „Reisielamusi Kagu-Euroopast“. Sellest on väljal kärbitud kõik reisi praktilist poolt puudutav põnev materjal, samuti kõik Itaaliat ja Kreekat puudutav. „ Reisielamusi kagu-Euroopast“ on avaldatud 1934. ja 1956. aastal. Originaalkujul pole aga peale Teataja joonelalust see kunagi hiljem ilmunud.